

Áttörni a római limest A honfoglalás előzményeihez

Az UNESCO Bakuban tartott 43. ülésén nem szavazták meg a Duna mentén húzódó római limest a világörökség részének. Az elutasítás hátterében az állt, hogy a pályázat beadása után, abból kivették a Hajógyári-szigeten állt Hadrianus-palotát, mivel azt a magyar kormány hasznosítani akarja, ugyanis a világörökség részévé vált romokat nem szabad helyreállítani, vagy azokra ráépíteni. A kormánynak viszont szándéka, hogy a hatalmas, 8-10 ezer négyzetméter alapterületű helytartósági palota feltételezett rekonstrukcióját megépítse, vagy a területet valamilyen formában beépítsék. A liberális médiumokon a bakui döntés szélvészgyorsan végigfutott, nyilván a kormány hibájának beállítva azt. Holott miért lenne baj, ha egy Kr. u. 2. századi épületet, vagy azt megidéző komplexumot építenénk, ahelyett, hogy az alapokig lepusztult romokat „csodálnánk”, de bírjuk a világörökségi címet? Mellesleg, a Duna felső szakasza, ahol a limes erődök sűrűsödtek, a Dunakanyar és Budapest turisztikailag most is az egyik leglátogatottabb helyszínünk. Elfogulatlan szakportálok nem látnak semmi rendkívülit a bakui döntésben, mert egy év múlva, átdolgozott pályázattal, újra lehet indítani a jelölést. De miért is fontos nekünk ez az ókori – kora középkori védvonal, mi közünk lehet hozzá? A magyarok elődeiként számon tartott hunok a Kr. u. 4. század végén – az itt élő szarmata törzsekkel közösen – áttörtek ezen az erődláncon. Bejövetelükkel nagyban közrejátszottak a hanyatló római világ felszámolásában, átalakításában, és ezzel tulajdonképpen segítették előkészíteni a későbbi avar, majd magyar megtelepedést.

(A hunok megjelenése Európában) A történettudományban íratlan szabály, hogy egyetlen forrás nem tekinthető elfogadhatónak, ha azt valamilyen régészeti lelet, vagy más tényező nem erősíti meg. Emiatt a francia Joseph Deguignes (1721–1800)¹ orientalista azon megfigyelését, hogy a Kr. u. 375-ben az Al-Dunánál megjelenő hunok ugyanazok, mint a Belső-Ázsiában, Kína határvidékein uralkodó lovas nomádok, sokáig nem akarták elfogadni, hiszen a két térség közötti mintegy 5000 km áthidalása nehezen volt hihető, pedig minden jel szerint erről van szó. A hunok Ázsiából a Kr. u. 350-es években indulnak meg nyugatra. A hunok mind a mai napig a történettudomány mostohagyerekeinek számítanak, nem beszélve e birodalom legismertebb alakjáról, Attiláról, akiket leginkább a legendák homályába szeretnek száműzni. A hunok európai tündöklése és bukása alig 80 évre tehető (375 körül – 455), nem számítva a visszamaradt törzseiket, de ez alatt az idő alatt alaposan felforgatták és átalakították a mai napig érződő hatással az Európai kontinens történelmét. Hiszen az ő megjelenésük indította meg a nagy népvándorlást, amely a Római Birodalmat, és egyáltalán a rómaiak világi hatalmát tönkretette.

A Mundzuk (magyar hagyományban: Bendegúz) vezette hunok előbb a Fekete-tenger környéki szarmata-alánokkal kötnek szövetséget, majd legyőzik a keleti („ostro”) gótokat, akik előlük a Római Birodalomtól kérnek és kapnak menedékjogot Kr. u. 376-ban. A Római Birodalom ekkor már közigazgatásilag ketté volt osztva, miután I. Valentinianus császár öccsét, Valenst társcsászárrá emelte (364-ben) és rábízta a keleti tartományokat, de a birodalom végleg 395-ben szakadt kelet-nyugatrómai részre. A késő római birodalom egyre fokozódó pénzügyi és erkölcsi válságban volt, egy olyan inflációs és csökkenő morális kényszerben, mint amilyen a mai világunkban is megfigyelhető.

A Kr. u. 4. századra a római világban végletekig fokozódtak a különbségek a gazdagok és a leszakadó kisbirtokosok és a munkásrétegek között, megroppant a társadalmi kohézió, miközben az elégedetlenség növekedett és ennek ékes jele a már évszázadok óta létező ellenállási mozgalom, a bagauda-mozgalmak Galliában és Hispániában. A vallási élet pedig a legnagyobb fokú önállóságot, önkényeskedést mutatta, még a keresztény egyházi szervezeten belül is, ami viszont tucatnyi eretnek (arianus, nesztorianus, manicheista stb.) és szekta (pl. luciferianusok) mozgalommal álltak ellentétben. Katus László szerint a Kr. u. 4. század végére az arianus kérdés elcsendesült, és a „kereszténység vált a birodalom kizárólagos és kötelező vallásává”.² Ennek ellenére az eretnek mozgalmak a következő évszázadra is áthúzódtak, és a keresztény egyház szervezetét még hosszabb ideig nem lehetett egységesen működőnek nevezni.

A rómaiaknál az erkölcsi leromlás sokféle módon jelentkezett, nemcsak az uralkodó réteg hatalmaskodásában, de a közrendűek vagyonthajszolásában, mint a kortárs Ammianus Marcellinus írta: „Méregkeverés, hamisítás, csalás, hamistanúzás, mind-mind napirenden van.”³ Ammianus hosszabb felsorolást ad a rómaiak viselt dolgairól, szenvedélybetegségeiről.⁴ Valóban két eltérő világ ütközött össze a szabadságszerető és az azt megélt hunok, valamint az egyre merevebb és szigorúbb szabályok között élő rómaiak esetében. A római polgárok szinte saját totalitáriussá váló államuk rabszolgájává váltak, mert például a többség azt, és csak azt a szakmát végezhetette, amit kijelöltek számára, az adót pedig ólomkorbáccsal is behajtották. Katus szerint: „A 4. századi »totalis« állam egy kasztszerűen megmerevedett társadalmat akart kialakítani, amelyben mindenki beleszületik társadalmi csoportjába, státuszába, s az abból való kiemelkedés, kitörés elvileg lehetetlen. [...] De miközben a rendszer a társadalmat teljesen gúzsba kötötte és az állam szolgálatába kényszerítette, a hadseregben és az államapparátusban egyesek lehetőséget találtak arra, hogy alacsony sorból a legmagasabb pozíciókba emelkedjenek...”⁵ Ezzel szemben állt viszont a „barbár világ” erkölcsileg tisztább, egységesebb és szeretetteljesebb életvitele, amelyet felismerve, mint a keresztény Salvianusnál olvassuk: „... sokan – és nem is szegény családból származók – kik, a szabad ember műveltségével rendelkeznek, az ellenséghez menekülnek, nehogy az általános üldözés közepette meghaljanak. Ugyanis a barbároknál keresik a római emberiséget, mert a rómaiak barbár embertelenségét elviselni már nem tudják.”⁶ És bár eltérő az életmód, inkább hozzászoknak „mert inkább akarnak a rabság [hadifogság] színe alatt szabadon élni, mint szabadság színe alatt raboskodni.”⁷ A hunok és gótok társadalmában nem voltak olyan éles ellentétek, mint a hanyatló római birodalomban és nem volt például „szakosodás”, ami azt is jelentette, hogy minden fegyverbíró férfi katonának volt tekinthető, bármilyen szakmához is értett különben. Ez rendkívül mozgékonyá tette a hun hadszervezetet, amely amúgyis a gyorsan mozgó lovasságra épült.

(*A hadrinapolisi csata*) A római birodalom keleti részébe befogadott nagyszámú gót menekültek helyzete gyorsan romlani kezdett, mert a korrupt hivatalnokok élelmézésüket elhanyagolták, majd élelemért cserébe elszedték minden értéküket. Végül nőket, fiatalokat követeltek tőlük rabszolgának, erre kitért a gót lázadás, amely futótűzként terjedt, ugyanis az embertelenül magas adók, a korrupt hivatalnokok és nem mellékesen a császári udvar zsarnokoskodása feszítik odáig a hűrt, hogy elszegényedett, végletekig eladósodott kisbirtokosok és kétkezi munkások, rabszolgák sokasága állt a gótok oldalára. Valóságos forradalom zajlott le ekkoriban, a városok népe viszont szilárdan megmaradt a hatalom oldalán. A római hadsereg nagy nehezen a gótok nagyobb, bizonyos: Fritigern vezette csoportját felszorítja a Balkán hegyeinek keleti részébe, míg más csoportok szerzetét kóboroltak a keleti tartományban. A Fritigern vezette csoport szorult helyzetében

kiegyezett a hunokkal, korábbi ellenségükkel 377-ben. A váratlan alku következtében az egyesült gót–alán–hun sereg megindult délre, majd egyesülnek a többi csoporttal és Hadrinapolisnál megütköztek a Valens vezette keleti haderővel. Valens ekkor a perzsákkal folytatott háborút kénytelen abbahagyni. Ebben a csatában a „falangáris gyalogsági zömre”⁸ építő rómaiak Cannae (Kr. e. 216) óta nem látott vereséget szenvednek 378. augusztus 9-én, amelyet korszakhatároló eseménynek, a birodalom összeomlása kezdetének tartanak. A gótok valószínűleg létszámfölényben voltak, de a csatát a nagyszámú gót–hun–alán lovasság beavatkozása dönti el.

Miközben a Balkán káoszba süllyedt, 380-ban a hunok az Erdély hegyei közé menekült nyugati („vizi”)gót Athanarikot és népét űzik el, innentől pedig szabad az út Pannónia egyik központja, a Duna-kanyar felé. Itt ennél a pontnál az eseménytörténet kettéválk a történetkutatás számára, ahogy arra már utaltunk, mert a nyugati források innentől 406-ig hallgatnak a hunokkal kapcsolatban. Van ugyan egy híradás 395-ből, amikor a hunok a Kaukázuson keresztül a közel-keletre támadnak, de ezt nehéz összefüggésbe állítani a Duna–Tisza-közi eseményekkel. A hunok heftalita (fehér hun) ága már Kr. u. 363-ben hadjáratot folytatott a Kaukázuson keresztül a közel-keleten, amelynek következtében a rómaiak és perzsák kénytelenek átmeneti fegyverszünetet kötni ellenük.⁹

(Pannónia tartomány képe a 4. században) A magyar középkori krónikák Kézai Simon (13. sz.) nyomán Kálti Márk (14. sz.), és Oláh Miklós esztergomi érsek (16. sz.) részletesen tárgyalják a hunok által végrehajtott római Duna-limes áttörést. Magát az eseményt Szász Béla 381-re¹⁰ datálja, és nem 406-ra, amit a logikusan végigkövetett kronológia, s a bekövetkezett események alapján határozott meg. Nehezen érthető, hogy miért, mire vártak volna ezzel a hunok harminc évet, mikor a rómaiaknál nehezen megfékezhető katonai és erkölcsi zavarok vannak. Ezt az évszámot (381) az a körülmény is egyértelműsíti, hogy a perzsák és a „kelet” rómaiak között ettől az időponttól egészen 421-ig békeszünet van. A másik ilyen pontosító adat Szent Jeromos egyik levélében található, aki 396-ban írta: „Megborzongok, amikor a korunk katasztrófiáira gondolok. Húsz éven át a rómaiak vérét naponta megrontotta Konstantinápoly és a Júlia-Alpok között. Scythia, Thrácia, Macedónia, Dardania, Dacia, Thesszália, Achaia, Epirus, Dalmácia, a Pannoniák – mindegyiküket elpusztították és fosztogatták és kirabolták gótok és szarmataiak, quadák és alánok, hunok és vandálok...”¹¹ A gótok római területre való beözönlésétől, 376-tól számolva ez pont húsz év, és elég egyértelmű az utalás Pannóniára, amely ekkor már négy tartományt foglalt magában.

A Kr. utáni 4. században a szarmaták és a kvádok (olykor szövetségre lépve) számtalan támadást intéztek a dunai limes ellen (az utolsót 374-ben), emiatt annak erődrendszert folyamatosan fejleszteni kellett. Nagy Constantinus (306–337) és I. Valentinianus (364–375) uralkodása alatt indultak különösen nagy erődítési munkálatok a Duna vonalán, főleg a nehezen védhető Duna-kanyartól kezdődő térséget erősítik, ahol a legtöbb fontos erődváros volt. I. Constantinus idején „a Daphné-terv néven szerepelt Constantinus dunai határerődítési programja, amelynek keretében az aquincumi legio teljesen új castrumot kapott. Falai az előzőnél kétszer vastagabbak (3,20 m) és magasabbak lettek (a falból kiugró tornyok magassága a 10 métert is meghaladta)... A castrum többemeletes kéttornyú kapui önmagukban is kis erődök, lezárták a limes utat, amelyen ellenőrzés nélkül nem volt többé közlekedés. Az új castrum 720×300 méteres alapterületű, a kikötőt is magába foglalta, közvetlenül a parton állt. Belső épületei hatalmas raktárrendszert, fürdőt, gyülestermet és a nyugati táborfal mentén kaszárnyák egész sorát tárták fel. Az építkezést olyan időszakban kellett végrehajtani, amikor állandóan

tartani kellett az ellenség támadásától.⁷¹² Valentinianus idejében: „A legnehezebben védhető Dunakanyarban például 15 km-en belül 18 új kis erőd, burgus épült két év alatt. Aquincum körzetében 8 burgus és két újabb kikötőerőd létesült.”⁷¹³ Amikor Valentiánus utolsó hadjáratára és egyben szemlekorútjára indul Valériában 375-ben, újabb rendelkezéseket hoz az elhanyagolt erődök rendbetételére, de hogy ebből mi valósult meg, azt nem lehet tudni. Valéria tartomány masszív vonala a beállott zavarok ellenére is komoly erőpróbát jelentett a beérkező hun hatalomnak.

A Kárpát-medence, a Kárpátok sziklagyűrűje védelmi, földrajzi és stratégiai („geopolitikai”) adottságai egész Euráziában a legjobbak egy birodalom központjának. A legnagyobb gondot a hunok számára az jelentette, hogy a térséget a Duna mentén kettéosztotta a római limes. A kisebb őrtornyok és vastag falu erődök, kikötőerődök (pl., Aquincum) és katonai táborok (pl. Matrica) alkotta védőháló, amely a Dunántúlt eddig is igekezett védeni a szarmata-kvád betörésektől, 381-ben talán nincs túl jó állapotban, de az erődök még álltak. Pannóniát többször átszervezték a rómaiak, utójára a 4. században ekkor négy nagyobb részre tagolják, így külön tartomány volt a dunai limes szélesebb sávja a Duna északi nagy kanyarulatától a Drávaig, s ez volt Valéria tartomány. Pannónia (I.) Inferior a Kr. u. 4. században a Dráva (Dravus) folyón túli részt jelentette, nagyjából az Emonától Singidunumig haladó hadiút vonaláig. Pannónia (II.) Superior Valéria nyugati határán kezdődő vonala Czirpiből (Dunabogdány) indulva, a Balatont érintve futott le a Drávaig. Ezen kívül a Dráva és Száva közötti rész is külön tartománnyá vált Savia néven.

A térség erőközpontja tehát a Duna-kanyartól délre húzódott, itt volt a legtöbb őrtorony (átlagosan 500 méterenként egy) és a nagy helyőrségek. Erre a nagy készültre a szarmata-jazigok miatt volt szükség, akiknek az olykor egész Itáliát megrendítő erejű betörései miatt a Kr. u. 3. századtól Póczy Klára szerint: „a Duna mentén állandóan 10-11 légió állomásozott, vagyis a teljes birodalmi hadseregnek szinte a fele és még számos segédcsoport”.¹⁴ A Notitia Dignatum (a méltóságok jegyzéke) szerint a két birodalomban külön-külön 262 ezer katona volt szolgálatban. Az összes limesen túl élő nép közül a szarmaták voltak a legveszélyesebbek, ezért a rómaiak a Duna mentén egy új tartományt, egy védőzónát hoztak létre, Valéria néven, amelynek irányítási központja Gorsium (Harculia) lett, amelyet Póczy szerint „hatalmas védművekkel”⁷¹⁵ erődítették meg. A katonai központ Aquincum maradt, a római birodalom egyik végpontja, mely fontos kereskedelmi központ, ugyanis ide ért „az Adria melléki legfontosabb kikötővárosból érkező távolsági út a via Postumia északkeleti meghosszabbítása a Balatont érintve”.¹⁶ A város stratégiai helyzete miatt volt fontos, elsősorban ezért jelentős az áruforgalom s bár nagy polgárvárosa és kulturális élete volt, az újjáépítésekhez szükséges „rengeteg pénz” elsősorban a katonai létesítményeket, utakat érintették. A római Duna limes ezen szakaszán a helyőrséget már nagyrészt a túloldalról érkező szarmaták, germánok, alánok stb. adták, vagyis erősen „barbarizálódott” a lakosság, de ettől még ellátmányt és kereskedelmi cikkeket kellett ide juttatni. Ezt kereskedelmi utak láncolata biztosította, melynek végén Aquincum állt, amellyel átellenben korábban a helytartósági („Hadrianus”) palota volt, amit később a Kr. u. 3. században a Duna túloldalára, védettebb helyre telepítették. A régészek szerint egy ilyen helytartósági palotában közel 1200 személy (jogászok, mérnökök, orvosok, az adminisztráció) dolgozott.¹⁷ A Duna-Tisza között élő szarmaták ereje azonban a 4. század végére az állandó háborúk és belviszályok miatt meggyengült, ezért is léphettek könnyen szövetségre a szintén lovas-nomád hunokkal.

(A hunok átkelése a Dunán) Fel kell tételezzük, hogy a hunoknak konkrét céljaik vannak a Duna–Tisza térségével, és ez a cél a Kárpát-medence teljes birtokba vétele. A hunok megítélésében igencsak távolságtartó Bóna István, neves régészprofesszor élt azzal az

állítással, hogy térségben lejátszódó – látszólag összefüggéstelen – események egy nagy célt szolgáltak, a hun birodalom itteni kialakítását. Bóna szerint a hun bejövétel egységes, nagy koncepció alapján zajlott, de mint fogalmaz: „A szálakat mozgató hun bábjátékos *egyelőre* láthatatlan maradt.”¹⁸ Ugyanakkor Bóna is Uldin hun királlyal foglaltatja el 406-ban a Dunántúlt, és ő is teljesen – talán éppen Deguignes hatására – mellőzte a magyar krónikások állításait. Már pedig ha ez történt, tehát volt egy nagy koncepció, akkor kimondható, hogy a hunok a gótokat mintegy faltörő kosként alkalmazták a római birodalom ellen, akik a birodalom területén, a méltatlan római bánásmód miatt pusztító lázadásban törtek ki. Ezt a lázadást nem lehetett ugyan előre számításba venni, de azt igen, hogy a gót menekültek ellátása alaposan megfogja terhelni a római közigazgatási szerveket, vagyis zavarokat fog okozni. Várady László szerint „a fegyveres gót nép beözönlése csupán óriási létszámánál fogva is olyan helyzetet teremtett, mely kérdésessé tehetné volna a keletrómai állam létét.”¹⁹ Várady máshol úgy fogalmaz, hogy önmagában ez az esemény még nem okozta a birodalom katasztrófáját, de hasonló „többször és többhelyütt való ismétlődése lényegileg a Birodalom felosztásának társadalmi-politikai főmotívuma lett.”²⁰

A magyar középkori krónikások kisebb eltérésekkel és nyilvánvaló tévedések mellett is egybehangzóan adják elő a dunai limes áttörését, megadva az áttörést vezető három kapitány nevét: Keve, Béla és Kadosa. A rómaiak érezték, vagy kémektől tudomást szereztek a közelgő támadásról, ezért a pannóniai tartományok kormányzója, Macrinus (vagy Martinus)²¹ seregével Potentia (a mai Érd) városához vonult és segítséget kért nyugatról. A segedelmére érkező Detricus (Detre) a mai Százhalombattához (Matrica) érkezett hadinépével. A két város között alkalmi tábor létesült, hogy a rengeteg katonát elszállásolják, és éppen tárgyalt a két római vezér, amikor a hunok váratlanul „Sicambiánál” valószínűleg a mai Kelenföldnél, vagy az alatt Budatéténynél fölfújt börtömlőkön lovaikkal átkeltek a Dunán és még az éj folyamán rárontottak a rómaiak táborára.²² A Kelenföld elnevezést krónikásaink az átkelés földjének értelmezik, amit nehéz vitatni, hiszen így érthető magyarázatot kapunk e név eredetére. (Az árpádi bejövételkor ugyanis a magyarok nem itt, hanem a mai Békásmegyernél kelnek át a Dunán.) Súlyos harcok zajlottak le a hunok átkelését követően, és a Budatétény (Campona)-Erd (Potentiana)-Százhalombatta és a Tárnok-völgy négyyszöge teljesen jól behatárolja, kijelöli azt a térséget, ahol többtízrezes seregek mozogni és összecsapni képesek. A római tudósítások annyira hallgatnak erről az eseményről, hogy egyetlen egyet sem ismerünk ezzel kapcsolatban.

A hun lovas taktika a gyors megrohanásokra és visszavonulásokra alapozódott, így, a nagyobb seregek arcvonalát igyekeztek megbontani, és a kisebb, leszakadt seregréseket rajtaütésszerűen körülkerítették és megsemmisítették. Ennek a harcjelzésnek nélkülözhetetlen elemei voltak az állandó, télen-nyáron folytatott gyakorlás és a nagy feszítő erejű íjjal való pontos és gyors lövések leadásának képessége. A pontos nyíllövéseket nevezhetjük „irányított tűzcsapásnak” is, hiszen egy különítményen belül senki sem összevissza lövöldözött, hanem az egységek parancsnokai a zúgó, süvítő hangot adó „zengőnyilaikkal” szabályozták a lövések irányát, mintha valami mozgó tűzérség lettek volna. A kor adott viszonyai között a hun lovas íjász alakulatok egyesítették magukban mindazt, amit ma három különböző fegyvernemnek nevezünk: a légicsapás gyorsaságát, a tűzérség bomlasztó hatását és a gyalogság befejező, döntő rohamát.²³ A lovas íjász hunok a gyalogos közelharcot csak kényszerűségből vállalták, hiszen felszerelésük nem ilyen jellegű volt. Ezzel, egy ilyen magas fokú hadművészettel kevés más nép volt képes felvenni a versenyt, mivel ehhez a tudáshoz intelligenciára, kiváló vezetőkre, rendkívüli szigorra és olyan állandó harckésziségre, gyakorlásra volt szükség, amit csak életvitelszerűen lehetett megvalósítani. A Dunán való átkelést követően

is egy ilyen tűzcsapással bevezetett, majd egy azt követő lovasrohammal számolhatunk, amely a római sereget szétszórta, de nem semmisítette meg, mert azokat vezéreik újra összegyűjtik.

A második nagy összecsapás vélhetően a mai Tárnokliget mellett folyó Zámori-patak völgyében lehetett, ahol krónikáink szerint a hunok szenvedtek vereséget²⁴ s ebben az összecsapásban halt meg Keve kapitány, ami azért is hihetőnek látszik, mert innen származik, az őt is idéző síremlékről a Keveháza elnevezés, vagyis a Keve-völgy, ami most a Váli-völgygel azonos. Korábban Keveaszó (leírásokban: Cuwe azoa, Keueozou) néven ismert, később Keázóvá, Kajászóvá formálódott, és létezik ma is itt egy Kajászó település, ami tehát régen Keveházát jelentett. Ezek a helységek megint csak krónikásaink állításait látszanak igazolni. A harmadik római-hun összecsapásra már messzebb nyugaton, a magyar kompilátorok szerint Zeiselmauernél²⁵ (ma is létező osztrák település) került sor, ahol egy egész napos csatában a rómaiak megsemmisítő vereséget szenvedtek, Macrinus és a hunok másik két kapitánya, Béla és Kadosa is áldozatul esik az ádáz ütközetnek.

(Összegzés) Sajnálatos módon a sztyeppe zónában, az 50. szélességi fok mentén élt lovas nomád népek nem vezettek évkönyveket, mint a kínaiak vagy a rómaiak. Lehet, hogy voltak krónikáik, de ezekről meg nem tudunk. Ebből a hiátusból fakad, hogy a hunokról, avarokról, magyarokról csak idegenektől maradtak fenn leírások, így konkrét eseményekről, vagy méltóság- és személynevekről is csak ilyen másodlagos forrásokból, főleg hallomás útján szerzett információkat ismerünk. Írásos hagyaték hiányában kénytelenek vagyunk a nagyobb összefüggésekre figyelni, és ezek tanulságaiból következtetéseket levonni. Ugyanis a magyar krónikák fő állítását („a hunok azaz a magyarok”), egyre határozottabban kezdi igazolni az antropológia. Így Fóthi Erzsébet antropológus koponya összehasonlításai is azt igazolják, hogy szorosabb etnikai kapcsolat volt a koraközépkor e három népe (hun, avar, magyar) között, még akkor is, ha a teljes azonosítás akadályokba ütközik. A Kr. u. 370 táján a Volgánál megjelenő hunok, illetve a „hun” elnevezés egy gyűjtő nevet jelentett később, akik valószínűleg ázsiai fajú törzseket is magukkal ránthattak. Krónikásaink az avarokat meg sem említik, ami elég különös, tekintettel arra, hogy velük kapcsolatban milyen sok bizánci feljegyzés készült. Viszont az is igaz, hogy az avaroknak az egyik ágának két törzse (a var és hun-avar) „fehér hun” volt, a forrásokban xyón, chionita, kidarita, vagy heftalita néven, vagyis esetükben megint csak két vagy több törzs szövetségéről kell beszélnünk. Az Attila halálát követő hun korszak vége (Kr. u. 456–57) és az avar korszak kezdete Kr. u. 552²⁶ közötti száz év nem túl nagy idő, amit talán krónikásaink nem is tartottak fontosnak szétválasztani, külön korszakként kezelni. (A középkorban még nincsenek kronológikus adattárolók, vagy éppen adatbázisok, és pontosító névkataszterek, ezért is volt nehéz történeti krónikát szerkeszteni.) És így érthetővé válik, hogy miért beszélnek kompilátoraink a magyarok „második” bejövételéről. A 4. századi hunok és a heftaliták (későbbi „avarok”) között szoros katonai kapcsolat létezett, amire bizonyosság, hogy amikor a „chioniták 350 körül az Oxus völgyéből a Szasszanidák birodalmát támadják, a másik hun szárny a Volgán és a Donon keresztül az alánokra és gótokra és rajtuk keresztül az európai világra veti rá magát.”²⁷ Nyilvánvaló, hogy nem egymástól függetlenül folytatták hadjárataikat. Majd ezt követi a már említett 363-as újabb támadás a Kaukázuson át, amikor Edesszát is megostromolják.

Az írott források hiánya ellenére, de az antropológiai azonosságok alapján már bizonyosan állíthatjuk, hogy a hunok, avarok és magyarok között szorosabb etnikai kapcsolat létezett. Fóthi szerint Belső-Ázsiában „Két terület is van, ahol összeérnek az avar és magyar honfoglalás szálai. A Karos-Eperjesszőg a honfoglalás kiemelkedő fontosságú temetője. Az itt feltárt népesség a legnagyobb hasonlóságot a tien-sani 2–4. századi hunokkal

mutatja. Közelebb áll hozzájuk, mint bármely népcsoporthoz az eurázsiai kontinensen, beleértve a honfoglalás kor tetemőjét és regionális csoportját is. A következő minta a 8–9. századra keltezett tuvai ujjgoroké. A két terület között a nagy távolság ellenére is létezik kulturális és etnikai kapcsolat.²²⁸ Magyar Természettudományi Múzeum munkatársának legfontosabb megállapításának tanulmányunk szempontjából mégis ezt tartjuk: „A magyar nép a Kárpát-medencében alakult ki, meghatározó elemei egyrészt az avar kor előtti lakosság, másrészt a legalább két hullámban keletről jött két népszövetség: az avarok és a 9. századi honfoglalók összetett, de egymástól nem független népe.”²²⁹ Egy ilyen szoros, bár igen összetett embertani és katonai kapcsolatban élő népek esetében fel kell tételezzük, hogy nagyobb tervek végrehajtásában is együttműködtek, mert ezek a népek ugyanazt a feladatot hajtották végre, birtokba vették a Kárpát-medencét. És ezt a feladatukat feltűnően egyforma módon hajtották végre, ellenségeik is rendre ugyanazok lettek. Ez alapján érdemes talán jelentőséget tulajdonítanunk a hunok által a 4. század végén felszámolt dunai limesnek, amely valóban akadályos lett volna a későbbi avar–magyar betelepedésnek.

JEGYZETEK

- 1 Deguines, helyesebben: de Guignes, azért utasította el a magyar krónikások idevonatkozó adatait, mert azokat máshol nem találta meg.
- 2 Katus László: A középkor története, 2001, Budapest, 21. o.
- 3 Ammianus Marcellinus: Róma története. Budapest, 1993, 88. o.
- 4 Ammianus, 563–569. o.
- 5 Katus, 18. o.
- 6 Idézi: Katus, 27. o.
- 7 Idézi: Katus, 28. o.
- 8 Várady László: Késő Római hadügyek és társadalmi alapjaik. Budapest, 1961, 231. o.
- 9 Szász Béla: A hunok története. Budapest, 1943, 102. o.
- 10 Szász, 118. o.
- 11 <http://www.newadvent.org/fathers/3001060.htm>
- 12 Póczy Klára: Aquincum, 2006, 37. o.
- 13 Póczy, 202. o.
- 14 Póczy, 195. o.
- 15 Póczy, 197. o.
- 16 Póczy, 39. o.
- 17 Póczy, 178. o.
- 18 Bóna: A hunok és nagykirályaik. Budapest, 1993, 11. o.
- 19 Várady, 225. o.
- 20 Várady, 145. o.
- 21 Nem kizárt, de nagyon is valószínű, hogy ez a Macrinus valójában Marcellinus-szal azonos, aki Valéria duxa ezekben az években (Dux Valeriae ripensis), akinek az apja Sopianae-ból származott. Ez a Marcellinus „az erődépítéseket quad földön is folytatta, a hozzá követségbe érkező quad királyt pedig megölette, válaszul jött a 374-es szarmata–quad betörés.” Póczy, 202. o. A „dux” méltóság a legmagasabb katonai beosztásnak számított a rómaiaknál, és idővel egyre szélesebb jogkörrel bírt. Egyes dux rangú vezető, már több provincia felett is hatalmat gyakorolhatott. Ahogy „Macrinus” esetében erre a magyar krónikák utalnak is. Thuróczy János: A magyarok krónikája. Ford.: Bellus Ibolya. Osiris, 2001, 33. o.
- 22 Kálti Márk: Képes Krónika. Osiris, 2004. Ford.: Bollók János. 14. o.
- 23 „Már maga az állandóan mozgósított életmód is, amelynek hadrendjében barmaikat legeltették, roppant felsőbbiséget biztosított számukra a kezdetleges földművelést űző, s így inkább röghöz kötött germánok és az elpuhult, várfalai közé menekülő rómaiság fölött. [...] Hihetetlen területeket felölelő gyors mozgásuk annyira túlszárnyalta a sűrű tömegek közelharcának átütő erejére alapított germán taktikát, mint amilyen tehetetlenül vergődik ma a repülő-támadással szemben a gyalogság.” Alföldi András: Magyarország és a Római Birodalom. 1934, 49. o.
- 24 Kézai Simon Magyar krónikája. Ford.: Bollók János. Osiris, 1999, 94. o.
- 25 Kézai, 95. o.
- 26 Ez az első valószínűsíthető évszám velük kapcsolatban. Szadeczky-Kardos Samu: Az avar történelem forrásai. Balassi Kiadó, 1998, 14. o.
- 27 Szász, 102. o.
- 28 Fóthi Erzsébet: A Kárpát-medence 6–11. századi történetének embertani vonatkozásai. <https://www.youtube.com/watch?v=jTzsV1VKLYw&t=2s&fbclid=IwAR2d1IVps4jRvZ3XreIqAwSjff5rOtHL8fNDMF7IYmqcBUNhMmesyD6pKW9g>
- 29 Fóthi, uo.